

PISIDIA ANTIOKHEIA'DA BULUNAN İLHANLI SİKKELERİ

ILKHANID COINS FOUND IN PISIDIA ANTIOKHEIA

Mehmet ÖZHANLI*
Ersin ÖZEN**

Öz

Göller yöresinde yer alan Pisidia Antiokheia antik kenti, Akdeniz'i İç Anadolu'ya bağlayan yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı, Erken Demir Çağı'ndan Anadolu Beylikler Dönemi'nin sonuna kadar askeri ve stratejik açıdan önemini yitirmemiştir. Ayrıca erken dönemlerden itibaren Phrygia'nın, Pisidia'nın ve komşu bölgelerin haç merkezi görevini üstlenen kentin Bizans sonrası ile ilgili arkeolojik ve epigrafik veriler henüz oldukça yetersizdir. Bu çalışmada, 2021 yılında Pisidia Antiokheia Men Tapınağı ve Kutsal Alanı'nda yapılan kazılarda, açığa çıkarılan sikkeler ve bu sikkelerin buldukları alan ile Selçuklu ve Beylikler Dönemi değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kesin bilgiler sunması açısından buluntu alanı ile bölgenin tarihi ve coğrafyasına da kısaca değinilmiştir. Sikkelerin açığa çıkarıldığı Tapınak ve Kutsal Alan, Hellenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde en görkemli çağlarını yaşamıştır. Hıristiyanlığın, Bizans Devleti'nin resmi dini olduğu MS 4. yüzyılın sonlarına kadar da bu önemini devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra tapınağın yanı başına yapılan kilise ile yeni din, alana tamamen egemen olmuş ve burası, Hıristiyanlık kutsal alanına dönüştürülmüştür. Tapınağın inşa edildiği alanda tapımdan önce yapılmış gözetleme kuleleri de bulunmaktadır. Bu kuleler İç Anadolu'dan gelen, Ege ve Akdeniz'e geçen yolun en iyi kontrol edildiği noktada 1600 m yüksekliğinde olan bir dağın üzerinde Yalvaç ve Şarkıkaraağaç Ovalarına hâkim bir

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Isparta/Türkiye, mehmetozhanli@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1417-2658>.

** Uzman Arkeolog, ersinozen3@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2574-4968>.

konumdadır. Her ne kadar sikkelerin ele geçmiş olduğu alanda Selçuklu ve Beylikler Dönemi'ne ait anıtsal yapılar görülmesi de bölgedeki diğer kalelerde bu uygarlıkların izlerine rastlanmaktadır. Men Kutsal Alanında in situ bulunan sikkeler, alanın İlhanlılar (Anadolu Beylikler) Dönemi'nde aktif bir biçimde kullanıldığını belgelerken, İlhanlılar öncesi de kullanılma ihtimalini akla getirmektedir.

•
Anahtar Kelimeler

Pisidia Antiokheia, Men Tapınağı ve Kutsal Alanı, Selçuklu, İlhanlı, Hamitoğulları

•

Abstract

The ancient city of Pisidia Antiokheia, located in the Lakes Region, had not lost its military and strategic importance from the Early Iron Age to the end of the Anatolian principalities, as it was located at the crossroads of the roads connecting the Mediterranean to Central Anatolia. In addition, the post-Byzantine archaeological and epigraphic data of the city, which served as the cross center of Phrygia, Pisidia and adjacent zones from the early times, are still quite insufficient. In this study, the coins unearthed during the excavations in the Pisidia Antiokheia Men Temple and Sanctuary in 2021, the area where these coins were found, and the Seljuk and Principalities Period were evaluated. In this context, in order to provide precise information, the find area, the history and geography of the region were also briefly mentioned. The Temple and the Sanctuary, where the coins were unearthed, lived their most glorious times during the Hellenistic and Roman Imperial periods. It maintained its importance until the end of the 4th century AD, when Christianity became the official religion of the Byzantine State. After this date, with the church built next to the temple, the new religion completely dominated the area, and this place was transformed into a Christian sanctuary. There are also watchtowers built before the temple in the area where the temple was built. These towers are in a position dominating Yalvaç and Şarkikaraağaç Plains on a 1600 m high mountain, at the point where the road from Central Anatolia to the Aegean and Mediterranean Sea is best controlled. Although there are no monumental structures belonging to the Seljuk and Principalities Periods in the area where the coins were found, traces of these civilizations can be found in other castles in the region. While the coins found in situ in the Sanctuary of Men document that the area was used actively during the Ilkhanids (Anatolian Principalities) Period, it also brings to mind the possibility that it was also used before the Ilkhanids.

•
Keywords

Pisidia Antiocheia, Men's Temple and Sanctuary, Seljuk, Ilkhanid, Hamitoğulları

İç Anadolu'dan Ege ve Akdeniz Bölgelerine geçiş noktasında bulunan Pisidia Antiokheiası, Erken Demir Çağı'ndan, Anadolu Beylikler Dönemi'nin sonuna kadar stratejik önemini yitirmemiştir. Askeri açıdan stratejik bir noktada olmasına karşın kent, erken dönemler de Tanrı Men'in Tapınağı ve Kutsal Alanı ile Phrygia'nın, Pisidia'nın ve komşu bölgelerin haç merkezi görevini üstlenmiştir. Kentin en erken yerleşiminin bulunduğu Gemen Korusu'ndaki Ay Tanrısı Men'in Tapınağı ve Kutsal Alanı, 1600 m yüksekliğinde olan bir dağın üzerinde Yalvaç ve Şarkikaraağaç Ovalarına hâkim bir konumdadır. Yani, İç Anadolu'dan gelen, Ege ve Akdeniz'e geçen yolun en iyi kontrol edilebildiği noktadadır. Burada tapınaktan önce yapılmış gözetleme kuleleri de bulunmaktadır. Bu kuleler, Yalvaç, Gelendost, Eğirdir ve Şarkikaraağaç ilçeleri sınırları içerisinde bulunan birçok kaleyi direk görecek bir konuma sahiptirler. Bir haç merkezi olmasına karşın Antiokheia, Hellenistik Dönemde Selevkoslar'ın, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Romanın askeri koloni kenti olarak düzenlenmiş ve önemli bir üs olarak kullanılmıştır. Coğrafi bu avantajından dolayı kente en büyük önem, Roma İmparatorluk Dönemi'nde verilmiştir. Kent, Pisidia ve çevresinde kurulan askeri kolonilerin harekât merkezi olarak tercih edilmiş ve kent Roma'ya eş tutulmuştur. Aziz Paulus tarafından MS 46 yılında Hıristiyanlığın ilk vaazlarından birinin kentte verilmesiyle, Bizans Dönemi'nde kent, yeni bir dinin merkezlerinden birine dönüşmüş, ancak Geç Bizans Dönemi'nde askeri stratejik önemi yeniden ön plana çıkmıştır. Bizans sonrası bölgeye hâkim olan uygarlıklarla ilgili arkeolojik ve epigrafik verilerinin azlığı, bu uygarlıkların Antiokheia ve Kutsal Alanı'nı nasıl kullandıklarını izah etmeyi zorlaştırmaktadır. 2021 yılında Men Tapınağı ve Kutsal Alanı'nda yapılan kazılarda açığa çıkarılan nümismatik veriler, arkeolojik anlamda bu karanlık dönemlere biraz olsun ışık tutmaktadır. Ancak, burada sikkelerin kullanıldığı ekonomi vb. konulara girilmeyecek, sadece buldukları alanın Erken Demir çağından itibaren askeri önemi ve buranın Beylikler Döneminde tekrar kullanılması ele alınacaktır. Çalışmanın konusunu, Tapınağın doğusunda yan yana sıralanmış Hazine Evlerinin başlangıcını oluşturan binada yapılan kazılarda ele geçmiş İlhanlı Dönemine ait sikkeler oluşturmaktadır. Sikkeler, binanın koridorunda batı duvarına yakın bir alanda birbirine yakın bir biçimde açığa çıkarıldılar.

Antik dünyayı anlamaya en çok yarayan arkeolojik verilerden biri sikkelerdir. Yalnızca kıymet ve mübadele aracı olmayan sikkeler, zengin kaynak niteliğinde belgelerdir. Sikkeler incelenen uygarlığın, devlet şekillerini, hükümdarların saltanat sürelerini, o uygarlığın inanç ve düşünce sitemini, hükümdarların

unvanlarını, bugün kaybolmuş bir şehri veya bitkiyi, tarihsel olayları, o uygarlığın dilini ve coğrafi konumunu, buldukları alanların nitelik ve niceliklerini tanımaya imkân vermektedirler. Kesin bilgiler sunması açısından belge niteliğinde olan bu sikkelerin sağlıklı olarak tanımlanabilmesi için ele geçtikleri alanın ve bölgenin tarihi ve coğrafyasına kısaca değinilecek, ayrıca bu süreçte alanda yer alan yapıların hangi amaçlar doğrultusunda inşa edilmiş ve sikkelerin basılmış olduğu dönemde hangi amaçla kullanım görmüş oldukları anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca, çalışmaya konu edilen sikkelerin ait olduğu uygarlığın, bölgedeki siyasi faaliyetleri ele alınacaktır.

Erken dönemlerden itibaren tapınım görmüş kutsal alana, MÖ 3. yy'ın başında Men Askaenos için Peripteros planlı bir tapınak inşa edilmiştir (Mitchel&Waelkens, 1998, s. 50). Tapınağın etrafı 42 x 72 m ölçülerinde dikdörtgen bir Temenos ile çevrelenmiştir. Tapınak ve Kutsal Alan, Hellenistik ve Roma İmparatorluk dönemlerinde en görkemli çağlarını yaşamıştır. Hıristiyanlığın, Bizans Devletinin resmi dini olduğu MS 4. yy'ın sonlarına kadar da bu önemini devam ettirmiştir. Bu tarihten sonra tapınağın yanı başına yapılan kilise ile yeni din, alana tamamen egemen olmuş ve burası, Hıristiyanlık Kutsal Alanı'na dönüştürülmüştür (Özhanlı, 2019, s. 163).

Gemen korusunda yer alan kutsal alan içerisinde, Büyük Tapınak, Tanrıça Hekate'ye ait olduğu düşünülen küçük bir tapınak, Odeon/Stadyum, yemek ve toplantı salonları, farklı boyutlarda çok sayıda megaron planlı yapı grubu ile tapınağın ana girişi önünde yan yana sıralanmış hazine evleri bulunmaktadır (Mitchel&Waelkens, 1998, s. 38; Özhanlı, 2018, s. 92). Bunlar dışında farklı işlevlerde kullanılmış birçok yapı, belirli bir plan çerçevesinde yapılmıştır. Ayrıca, Kutsal Alan'ın kuzey doğusunda, güneybatısında ve batısında bulunan tepeler üzerinde Erken Demir Çağı'ndan itibaren kullanım görmüş gözetleme kuleleri vardır.

Yukarıda da değinildiği gibi Hıristiyanlık sonrası alanın kullanımı ile ilgili arkeolojik veriler ve diğer kaynaklar henüz oldukça yetersizdir. Bundan dolayı alanın Anadolu'nun geç dönem genel siyasi tarihi içerisinde değerlendirilerek yorumlanması gerekmektedir.

Malazgirt Savaşı'nın (MS 1071) kazanılmasının ardından, Türkmenlerin Anadolu'ya geçiş ve fetih hareketleri hızlanmış bunun sonucunda Selçuklu Hanedanlığı, Anadolu, kısmen Suriye ve Filistin topraklarını ele geçirerek bu coğrafyalarda devlet teşekkülleri oluşturmaya başlamıştır. Bu fetihler sonucunda başkenti Nicaea (İznik) olan bir Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. (Bu konuda Daha ayrıntılı bilgi için bk. Kafesoğlu, 1981). Bizans İmparatoru Aleksios

Komnenos (1081-1118) döneminde I. Haçlı Seferi ordularının 1097 yılında İznik'i geri almaları sonrasında Aleksios Komnenos ve ardılları tarafından Batı Anadolu ve Göller Yöresi üzerine bu alanlardaki Selçuklu hâkimiyetine son vermek amacı ile seferler düzenlenmiştir (Ediz, 2019, s. 48).

Pisidia Antiokheia ve Men Kutsal Alanı'nın içerisinde bulunduğu Göller Yöresi olarak isimlendirilen bölge, Konya yol güzergâhı üzerinde yer almasından dolayı bu bölgenin hâkimiyeti iki taraf içinde oldukça önem kazanmıştır. Isparta ve çevresinde gerçekleştirilen Selçuklu akınları I. Mesud (1116-1155) döneminde Uluborlu'nun kuşatılması ile (1142) başlamıştır (Doğan, 2009, s. 71). 1176 yılında Bizans İmparatoru Manuel Komnenos ve Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan arasında yapılan Myriokephalon Savaşı sonrasında 1177-1178 yıllarında Phrygia (Pisidia) Antiokheia'sı 1182 yılında ise başta Uluborlu olmak üzere Kütahya, Eskişehir, Denizli, Aydın'a kadar olan geniş bölge Selçuklu hâkimiyetine girmiştir (Khoniates, 1995, s. 133). Uluborlu ve çevresinin yönetimine II. Kılıç Arslan'ın oğullarından olan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, (yaklaşık 1182- 1188) melik tayin edilmiştir (Şaman Doğan, 2009, s. 72). Bu tarihlerde Uluborlu başta olmak üzere Göller Yöresi'nin büyük kısmı Selçuklu hâkimiyetine girmiş olsa da Bizans İmparatorluğu ile olan mücadeleler devam etmiş ve bölge sık sık el değiştirmiştir. Isparta merkezinin fethi, 1204 yılında III. İzzeddin Kılıç Arslan'ın kısa süren Sultan'lık döneminde gerçekleştirilebilmiştir (İbn Bibi, 1941, s. 39). Sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ikinci kez tahta çıkışı ile Mübârizüddîn Ertokuş'a Isparta ve Antalya çevresinin subaşılığı/valiliği (iç ve dış askeri güvenliğinden sorumlu) görevi verilmiştir (İbn Bibi, 1941, s.45). Bölgedeki imar faaliyetlerinin 1220'li yıllarda I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) döneminde başlamış olduğu görülür. Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın güveni ve beğenisini kazanan aynı zamanda dönemin fetihlerine damgasını vuran başarılı devlet adamı Mübârizüddîn Ertokuş, bu yıllarda Isparta ve çevresine yönelerek imar faaliyetlerini yürütür. Ertokuş, 620 H/1223 M yılında Eğirdir- Gelendost yolu üzerinde Yeşilköy mevkiinde göl kıyısında bir kervansaray ile bir yıl sonra 621 H/1224 M yılında Atabey'de bir medrese yaptırmıştır (Biçer, 2010, s.86) İmar faaliyetlerinin bölgede 1220 yıllarından sonra başlamış ve yoğunlaşmış olması Göller Yöresi'nin tam anlamı ile hâkimiyetinin bu tarihler itibari ile kazanılmış olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237- 1246) zamanında inşa edilmiş Eğirdir Hanve Gelendost'ta bulunan Ertokuş Han, Konya'dan Antalya'ya uzanan kervan yolu üzerindedir (Doğan, 2009, s. 74). Antalya limanından Konya'ya uzanan yol ağı üzerinde yer alan bu hanlar, Ortaçağ Anadolu ticaret ve ulaşımında Isparta ve çevresinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. 1243 yılı Köseadağ

Savaşı sonrası Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti zayıflamış ve Selçuklu Devleti Moğollara tabi bir devlet konumuna düşmüştür. 1256 yılında Büyük Moğol hanlığının batı kolu olan İlhanlıların hâkimiyeti altına giren Anadolu da Moğollar gerek Anadolu Selçuklu Devleti'ni gerekse onun mirasçısı Türkmen beyliklerini tâbiyet ve itaat altında tutmak için Anadolu'ya sık sık ordu göndermişlerdir. Gönderilen Moğol kuvvetlerinin bir kısmı, baskıyı ve kontrolü devamlı kılmak için Anadolu'da kalmıştır. Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetinin zayıflamasından sonra Anadolu içerisinde kendisini Selçuklunun mirasçısı olarak gören Türkmenler kendi buldukları bölgelerde beyliklerini ilan edip yerel yönetimler oluşturmuşlardır. İlhanlılar Anadolu'da tam manası ile bir otorite oluşturmak yerine bu beylikleri itaat altına alıp ağır vergiler alma yoluna giderek Anadolu'daki hâkimiyetlerini merkezden atadıkları valiler ve askeri güç ile devam ettirmeyi tercih etmişlerdir (Kaya, 2013, s. 319). Üzerlerine yüklenen ağır vergiler nedeni ile Anadolu'da yer alan başta Karamanoğulları, Eşrefoğulları, Hamidoğulları gibi beylikler, buldukları her fırsatta İlhanlılara karşı ayaklanma çıkarmışlardır. İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın 1312 yılında başarısız Memlük seferini ve yaşlılığını fırsat bilen beylikler, vergi vermeyi bırakıp İlhanlı iktidarına karşı çıkmaya başlamışlardır. Bunun üzerine İlhanlı hükümdarı, Emir Çobanı görevlendirerek Anadolu'da bulunan Türkmen kuvvetleri üzerine göndermiştir. Karamanoğulları'nın elinde bulunan Konya'yı tekrar ele geçiren Emir Çoban, Anadolu beylerini itaat altına almayı başarmıştır (Kaya, 2013, s. 319). Olcaytu Han'ın vefatı sonrasında yerine henüz 12 yaşında olan Ebu Said Bahadır Han geçmiştir (Uzunçarşılı, 1967, s. 603). Ebu Said Bahadır Han'ın yaşının küçük olmasından dolayı ordu ve hükümet yönetimi işlerinde Emir Çoban oldukça etkin rol oynamış ve güçlenerek söz sahibi olmuştur (Uzunçarşılı, 1967, s. 603). Anadolu'da istikrarı sağlayan Emir Çoban yerine oğlu Timurtaş'ı Anadolu valisi olarak tayin etmiştir. Anadolu valiliği döneminde oldukça güçlenen ve babasının merkezdeki otoritesinden güç alan Timurtaş, Ebu Said Bahadır Han'a karşı ayaklanma çıkarmış ve kendi adına sikke darp ettirerek hutbe okutmuştur (Uzunçarşılı, 1967, s.609). Bu durum üzerine Emir Çoban oğlunun üzerine büyük bir kuvvetle Anadolu'ya geçerek oğlu ile karşı karşıya gelmiş ve çıkan isyana son vererek, oğlunun Ebu Said Bahadır Han tarafından affedilip ikinci kez Anadolu valisi olmasını sağlamıştır (Uzunçarşılı, 1967, s. 625). İkinci kez Anadolu valisi olan Timurtaş 1326 yılında Anadolu beyleri üzerine yürümüş ve Eşrefoğlu beyliğinin merkezi olan Beyşehir'i kuşatarak Süleyman Bey'i öldürmüştür. Beyşehir kuşatmasının arkasından Hamidoğulları üzerine harekete geçmiştir. Timurtaş karşısında mukavemet gösteremeyeceğini anlayan Dünder Bey, beyliğin yönetim

merkezi olan Eğirdir'i terk ederek Antalya'ya geçmiştir. Dündar beyi takip eden Timurtaş Antalya'yı kuşatarak Dündar Bey'i yakalayıp öldürmüştür (Uzunçarşılı, 1967, s.628). Ebu Said Bahadır Han'ın Emir Çoban aleyhine girişimlerde bulunduğunu haber alan Timurtaş, Anadolu beyleri üzerine gerçekleştirdiği seferleri durdurup Sivas'a çekilmek zorunda kalmıştır (Uzunçarşılı, 1967, s. 629). Ebu Said Bahadır Han ile Çoban ailesi arasında yaşanan gerginlikler sonrası Timurtaş Anadolu'yu terk ederek Mısır'a sığınmıştır (Uzunçarşılı, 1967, s. 630-631). İlhanlı Devleti içerisinde yaşanan bu çekişmeler ve Ebu Said Bahadır Han'ın arkasında bir varis bırakmadan vefatı İlhanlı hanedan mensupları arasında çatışmalara, devletin parçalanıp yıkılmasına ve yerini mahalli hanedanların almasına neden olmuştur (Akyıldız, 2018, s. 7).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması, Moğol/İlhanlı istilası ve Beylikler Döneminde yaşanan siyasi istikrarsızlık, bu dönemin açık bir biçimde anlaşılmasını engellemektedir. Ayrıca, bu dönemi anlatan epigrafik verilerin azlığı, tekil anıtsal yapılar dışında mimari ve diğer arkeolojik buluntuların yetersizliği de dönemin doğru bir biçimde yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Söz konusu uygarlıklara ait çok az özgün eserin günümüze kalmış olması ve de bu uygarlıkların aynı kaynaktan beslenmelerinden dolayı kullandıkları üslubun benzerliği, kitabe yoksa eserleri doğru tarihlemeye ve hangi uygarlığa ait olduğunu belirlemeye büyük sorun olmaktadır. Kentlerin, sürekli el değiştirmesi de tarihlemeye olumsuz etkilemektedir. Selçuklu eserlerinde genellikle kitabelerin bulunması kesin tarih söylemeyi kolaylaştırırken; Beylikler Dönemi eserlerini tarihlemek çok kolay değildir. Antiokheia'ya yakın yerleşim yerlerinden Yalvaç, Şarkikaraağaç, Gelendost, Uluborlu ve Eğirdir İlçeleri sınırları içerisinde bulunan Selçuklu ve Beylikler Dönemine tarihlendirilen (?) eserlerin bölgedeki dağılımı şu şekildedir: Yalvaç İlçesinde iki adet eser görülmektedir. Bunlardan ilki 15. – 16. yüzyıllara tarihlenen Devlethan Camii ile kitabesi tercüme edilmemiş Höyükli Kasabası'nda bulunan köprüdür. Şarkikaraağaç'ta ise 1281 yılında yapılmış ve sonraki yıllarda onarımlar geçirmiş Sultan Fatih Camii (Camii Kebir) ve 13. yy. ilk çeyreğinde yapıldığı düşünülen Kireli Hanı'dır. Gelendost İlçesinde 1223 tarihli Ertokuş Han, tarihi belirlenememiş Afşar Selçuklu Köprüsü, 14-15. yy. ait olduğu düşünülen Afşar Köyü Camii ile 14-15 yy tarihlenen Afşar Hamamı bulunmaktadır. En çok eserin görüldüğü Uluborlu'da ise 1179 yılında yapılmış Balta Bey Hamamı, 1231 tarihli Alaaddin Camii, 1236 tarihli Büyük Çeşme, 1241 yılında yaptırılmış Karabey Hamamı, 1324 tarihli Muhittin Çeşme ve 14. Yy. yapısı Gargılı Lala Medresesidir. Eğirdir İlçesinde, 1237 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından yaptırılmış Eğirdir Han, 1301-1302 yıllarında Hamit Bey veya Dündar

Bey döneminde yaptırıldığı düşünülen Hızırbey Camii (Ulu Camii) ve Dünder Bey Medresesi, 1358 yılında Baba Sultan Türbesi ve 1376 yılında Çeşnigir Paşa Camii yaptırılmıştır (*Isparta Valiliği Isparta Kültür Envanteri*, 2009, C. 1-2). Eserlerin bazılarının kitabesi bulunmasından dolayı tam olarak tarihlenebilirken bazıları ise ait oldukları düşünülen yüzyıllarla tarihlendirilmişlerdir. Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nin önemli kentleri olarak Eğirdir ve Uluborlu görülmektedir. İlhanlı sikkelerinin bulunduğu Men Tapınağı ve Kutsal Alanı'nın bağlı olduğu Yalvaç'ta ise sadece iki eserin ismi görülmektedir, ancak her ikisinin de tarihi kesin değildir. Anlaşıldığı kadarıyla Yalvaç, Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde Eğirdir ve Uluborlu kadar önemli bir yer tutmamıştır. Belki de Bizans Dönemi'nden kalma yapılar kullanılmaya devam edildiği için yeni yapılar görülmemektedir.

Bölgenin doğal zenginlikleri ve stratejik konumu bu dönemlerde Yalvaç ve çevresinde ciddi bir yerleşim olabileceğini düşündürür. Özellikle güvenlikle ilgili kaleler, kuleler ve yerler kullanılmıştır. Her ne kadar anıtsal yapılar görülme de kalelerde bu uygarlıklara ait izlere rastlanmaktadır. Men Kutsal Alanı'nda insitu bulunan sikkeler, alanın İlhanlılar Dönemi'nde aktif bir biçimde kullanıldığını belgelerken, İlhanlılar öncesi de kullanıma ihtimalini akla getirmektedir.

Men Kutsal Alanı'nda ele geçen sikkelere bakıldığında sikkelerin tamamı, Ebu Said Bahadır Han'ın hükümdarlığında Timurtaş'ın ikinci kez Anadolu valisi olarak atandığı döneme denk gelmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Timurtaş, ikinci Anadolu Valiliği döneminde Anadolu Beyleri üzerine yürüyerek Eşrefoğlu Beyliği'nin merkezi olan Süleyman Şehir/Beyşehir, Hamitoğulları'nın yönetim merkezi olan Eğirdir ve Antalya gibi kentleri ele geçirmiştir. Bu tarihlerde Yalvaç çevresinin yönetimi Hamitoğlu Dünder Beyde olup Hamitoğlu Beyliği İlhanlılara tabi bir beylik konumundadır (Uzunçarşılı, 1967, s. 628). Sikkelerin ele geçtiği alan Konya–Isparta yol güzergâhında en önemli gözetleme noktalarından birisidir. Sikkelerin bulunduğu yapının sadece tavanı çökmüş; duvarları, Kutsal Alandaki diğer yapılardan farklı olarak tavana kadar sağlam korunmuştur. Alandaki gözetleme kuleleri dağın kuzeydoğu, kuzeybatı ve batı ucunda yer alırken bu yapı kulelere eşit mesafede tam ortada yer almaktadır. Yapı, yönetim erki tarafından kullanılmış olmalıdır. Timurtaş'ın, 1326 yılında Dünder Bey üzerine sefere çıktığı döneme ait olan bu sikkeler, Kutsal Alandaki güvenlik yapılarının Hamitoğulları beyliği tarafından da gözetleme noktası olarak kullanım görmüş olduğunu kanıtlar niteliktedir. Antik Dönem Pisidia Bölgesi sınırları içerisinde kalan Isparta, Burdur ili ve ilçelerinde bulunan müzelerde, İlhanlı Dönemine ait sikkeler bulunmaktadır. Ancak, bu sikkelerin tamamı müzelere satın alma yoluyla gelmiştir. Makaleye konu olan ve ilk kez kazıda insitu bulunan bu sikkeler, bundan dolayı büyük bir

öneme sahiptirler. Sikkeleri Anadolu Selçuklu Devleti ve bölgede egemen olan Beylikler konseptinde değerlendirmek lazım. Anadolu'da Selçuklular başta olmak üzere Moğol İlhanlılar ve diğer devlet ve beylikler sikke darp etmek için hemen hemen tüm şehirlerde darphaneler kurmuşlardır (Parlar, 2012, s. 2486). Dönemin sikkelerinde kullanılan tipler, işlenen kompozisyonlar ve formlar oldukça zengindir. Bu durum Anadolu'nun zengin inanç, kültür, sanat, birikiminden ve bölgede yer alan devlet ve beyliklerin matbu ve tabii ilişkilerinden kaynaklanmaktadır (Parlar, 2012, s. 2482). Örneğin Doğu Anadolu'da zengin bol figürlü, mitolojik konuların yaygın işlendiği, insan, hayvan figürleri ile geometrik ve bitkisel bezemelerin birlikte kullanıldığı görülürken; Batı ve Güneybatı 'da ise, zengin formları ile bitkisel ve geometrik süslemeli sikkeler kesilmektedir (Parlar, 2012, s.2483). İlhanlılar döneminde Anadolu'da bulunan beyliklerin çoğunluğunun İlhanlılara vergi ödedikleri ve bunun sonucunda Anadolu'nun birçok şehrinde İlhanlı hükümdarları adına sikkeler darp edildiği bilinmektedir. İlhanlı döneminde Moğolların Moğolistan'da bastıkları sikkelerde Uygurlardan aldıkları kökü, Uygur alfabesiyle oluşturulmuş, Uygur karakterli yazılar yer almıştır. Ancak fethettikleri ülkelerde darp ettirdikleri sikkelerde o ülkenin dili de kullanılmıştır. İlhanlılar İslâmiyet'i daha sonra kabul etmiş olmalarına rağmen, Hulagu Han Döneminde dahi sikkelerin üzerinde Kelime-i Şehadet darp ettirilmiştir. (Akyıldız, 2018, s. 19) Hulagu Han döneminden Gazan Hanın gerçekleştirmiş olduğu sikke reformuna kadar darp edilen İlhanlı sikkelerinin kalitesi genellikle düşüktür (Yıldırım & Akyıldız, 2015, s. 67). Abaka, Ahmed Teküder, Argun, Geyhatu Han, Baydu, Gâzân Han'ın sikkelerinin yüzünde Uygurca yazılar mevcuttur. İlhanlıların sikkelerinde Kur'an'dan âyetler de yer almaktadır. Bu âyetlerin en sık görülenleri Ali İmran 26; Tevbe 33 ve Rûm sûresinin 34. âyetleridir. Sikkeler üzerinde on iki imam ve dört halifenin adına da rastlanmaktadır (Yıldırım vd., 2015, s. 67). İlhanlı sikkelerinden en çok bulunulabilenleri Ebu Said'e aittir. Ebu Said'in bastırıldığı sikkelerin birçok değişik tipi bulunmaktadır (Yıldırım & Akyıldız, 2015, s. 76).

Pisidia Antiokheia antik kenti, Men Tapınağı ve Kutsal Alnı'nda yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan sikkelerin tamamı İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han'ın C tipi dirhemleri model alınarak Beylikler Dönemi'nde İç Anadolu Bölgesi'nde basılmışlardır. Söz konusu dirhemlerin birçoğunun üzerinde darp yeri ve tarih yer almamaktadır (Teoman, B. & Teoman, G., 2018, s. 351-352). Bu dönemde tedavülde bulunan dirhemler komşu beyliklerin topraklarında dolaşıma girdiklerinde ayar ve ağırlıkları kontrol edildikten sonra üzerlerine damgalar vurulmak suretiyle kullanılmaktaydılar. Ancak Ebu Said Bahadır Han'ın C tipi dirhemleri H. 719-725 / M. 1319-1325 arasına tarihlendirilmektedir. C tipi

dirhemlerin ortalama ağırlığı 1,80 gr.'dır. İlhanlı adına beylikler döneminde bastırılan sikkelerin ağırlıkları %10-15 civarında düşük tutulmuştur ve ortalama ağırlıkları ise 1,48-1,72 gr. değişiklik göstermektedir¹. Toplamda 5 adet olan bu sikkeler incelendiğinde çapları 21,40 mm. İle 23,80 mm arasında ağırlıklarının ise 1,50 gr ile 1,68 gr arasında değiştiği ve aralarında bir ölçü birlikteliği olmadığı görülmektedir. Sikkelerin yüzeyinde oluşan deformasyondan dolayı tam okunamamakla birlikte tamamında ön yüzde yatay ve düşey ekseninde düğüm yaparak daireye bağlanan iç içe iki dilimli kemerli motif içinde, "kelime-i tevhit", kenarda dört halifeden Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'nin isimleri yer alır. Arka yüzde ise dört Köşesi Sivri dört köşesi yuvarlak sekiz köşeli form içinde kenarda yazı ortada "Duribe Fi eyyamiDevleti's-Sultâni'l-a'zam Ebu Said Halledallahumülkehu" ibaresi bulunmaktadır (Kat no: 1-5).

Pisidia Antiokheiası'nda bulunan sikkelerden bir tanesinde görülen kontrmark, (Kat No:2) bu sikkenin ikinci kullanımına işaret etmektedir. Kontrmark, sikkenin değerinde bir değişiklik yapıldığını ya da onun hala geçerli olduğunu göstermek amacıyla vurulmaktadır. Bu dönemde tedavülde bulunan dirhemler komşu beyliklerin topraklarında dolaşıma girdiklerinde ayar ve ağırlıkları kontrol edildikten sonra üzerlerine damgalar vurulmak suretiyle kullanılmaktaydılar. Böylelikle ayarı ve ağırlığı düşük sahte sikkelerin dolaşımdan kaldırılması mümkün olmaktadır. Kullanılan kontrol damgalarında çeşitli dualar, bey adları, şehir isimleri, "Sah", "Paha / Baha", "Rayiç" gibi kelimeler ile güç, kudret, şans ve uğur sembolü olarak kullanılan çeşitli figür ve motifler yer almaktadır. Ayrıca İlhanlı baskısı nedeniyle kendi isimlerini sikkeler üzerine yazmak istemeyen (çekinen) beylerin gerek İlhanlı gerekse de diğer beyliklere ait sikkeleri kendi topraklarında tedavül edebilmesi için de damgalama yöntemini kullandıkları bilinmektedir (Teoman, B, vd., 2018, s. 351-352). Men Kutsal Alanı'nda bulunan sikkenin damgasında okunan "Ala'ie" ibaresi sikkenin Alaiye Beyliği döneminde tekrar kullanıldığını belgelemektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında büyük rol oynan Moğolların kurdukları İlhanlılar Devleti (1256 – 1336) yönetiminde Anadolu'da özellikle Ebu Said Bahadır Han döneminde büyük bir istikrarsızlık yaşanmıştır. Bu dönemde imparatorun çok vezir ve valiler bölgelerde etkin olmuştur. Ebu Said Bahadır Hanın çocuk yaşta imparator olmasını Emir Çoban kendi lehine değerlendirerek oğlu Timurtaş'ı Anadolu valiliğine atamış ve istediği şekilde hareket edebilmiştir.

¹ Ebu Said sikkeleri üzerinde görülen damgalar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Diler, 2006.

Anadolu valisi olan Timurtaş, önce Eşrefoğlu beyliğinin merkezi olan Beyşehir'i kuşatarak Süleyman Bey'i ardından Antalya'yı kuşatarak Dünder Bey'i yakalayıp öldürmüştür. Timurtaş'ın hem Eşrefoğlu Beyliğini ve hem de Hamitoğulları Beyliğini ele geçirmesi yerel yönetimleri zayıflatmış ve buradaki beylikler vergi verme yoluyla birliğini koruyabilmişlerdir. Yoğun yaşanan siyasi mücadelelerden dolayı Göller Bölgesinde İlhanlılar Dönemine ait anıtsal yapılar bulunmamaktadır. Var olan anıtsal eserlerin tamamı beylikler tarafından inşa edilmiştir. Bundan dolayı Men Tapınağı ve Kutsal Alanı'nda insitu olarak bulunan bu beş adet gümüş sikke, Anadolu'nun kargaşa içinde bulunduğu İlhanlılar Dönemi'ne ait önemli nümismatik verilerini oluşturmaktadır. İlhanlı Sultanı Ebu Said Bahadır Han döneminde basılmış olan sikkelerin, Erken Demir Çağı'ndan itibaren bölgenin en önemli gözetleme kulelerinin bulunduğu alanda ele geçmeleri; Ay Tanrısı Men'in Tapınağı ve Kutsal Alanı'nın bulunduğu bu yerin, hiç kesintiye uğramadan Anadolu Beylikler döneminde de askeri gözetleme noktası olarak kullanıldığını belgelemeleri bakımından oldukça önemlidirler. Askeri olarak sürekli el değiştirmelerin yaşandığı bu dönemde, stratejik konuma sahip alanların kontrol altında tutulmasına dikkat edilmiştir. Bu noktalardan bir tanesi de Men Tapınağı ve Kutsal Alan'ın bulunduğu Gemen Dağıdır. Ege ve Akdeniz Bölgesinden İç Anadolu'ya yani Konya geçiş güzergâhını kontrol eden buradaki kuleler bu dönemde aktif kullanılmıştır. Sikkelerin bulunduğu binanın, Kutsal Alandaki diğer yapılardan daha iyi korunmuş olması; yapının onarılarak tekrar kullanıldığını göstermektedir. Yalvaç ve çevresinde bu döneme ait kesin tarihli yapı ve eserlerin bulunmaması; sikkelerin önemini daha da arttırmaktadır. Bölgede yapılan kazı ve araştırmalarda, Selçuklular ve daha sonraki uygarlıklara ait büyük yapılar dışında; bu tür küçük objelerin de bulunma ihtimalinin göz önünde bulundurulması çalışılması gerektiğinin altını çizmek gerekir.

Bölgede, bugüne kadar yapılan kazı ve araştırmalarda İlhanlılara ait arkeolojik, epigrafik ve nümismatik verilere rastlanılmamıştır. Bundan dolayı kazıda insitu ele geçen bu gümüş sikkeler büyük bir öneme sahiptirler. Erken Demir Çağı'ndan itibaren bölgenin güvenliğinde büyük rol oynayan Gemen Dağı askeri kulelerin, İlhanlı ve Beylik Dönemi'nde kullanıldığını belgeleyen bu sikkelerin, uzmanları tarafından ekonomik ve siyasi açıdan ele alınması için burada arkeolojik bir altlık oluşturulmuştur.

EXTENDED SUMMARY

The ancient city of Pisidia Antiokheia, located in the Lakes Region, had not lost its military and strategic importance from the Early Iron Age to the end of the Anatolian principalities, as it was located at the crossroads of the roads connecting

the Mediterranean to Central Anatolia. In addition, the post-Byzantine archaeological and epigraphic data of the city, which served as the cross center of Phrygia, Pisidia and adjacent zones from the early times, are still quite insufficient. In this study, the coins unearthed during the excavations in the Pisidia Antiokheia Men Temple and Sanctuary in 2021, the area where these coins were found, and the Seljuk and Principalities Period were evaluated. In this context, in order to provide precise information, the find area, the history and geography of the region were also briefly mentioned. The Temple and the Sanctuary, where the coins were unearthed, lived their most glorious times during the Hellenistic and Roman Imperial periods. It maintained its importance until the end of the 4th century AD, when Christianity became the official religion of the Byzantine State. After this date, with the church built next to the temple, the new religion completely dominated the area, and this place was transformed into a Christian sanctuary. There are also watchtowers built before the temple in the area where the temple was built. These towers are in a position dominating Yalvaç and Şarkikaraağaç Plains on a 1600 m high mountain, at the point where the road from Central Anatolia to the Aegean and Mediterranean Sea is best controlled. Although there are no monumental structures belonging to the Seljuk and Principalities Periods in the area where the coins were found, traces of these civilizations can be found in other castles in the region. While the coins found in situ in the Sanctuary of Men document that the area was used actively during the Ilkhanids (Anatolian Principalities) Period, it also brings to mind the possibility that it was also used before the Ilkhanids.

These five silver coins, found in situ in the Men's Temple and Sanctuary, provide significant numismatic data from the Ilkhanid Period, when Anatolia was in turmoil. The discovery of coins from the Ilkhanid Sultan Ebu Said Bahadır Khan's reign (1319-1325) in the area where the most important watchtowers of the region, which have stood there since the Early Iron Age, is crucial for documenting that the area, which is home to the Temple and Sanctuary of the Moon-God Men, was continuously used as a military observation post throughout the Anatolian Principalities. In this period when military changes were experienced, attention was given to preserving control of strategically positioned territories. Gemen Mountain, the site of the Men's Temple and Sanctuary, is one of these locations. During this period, the towers that control the Konya transit route -that is, the route connecting the Aegean and Mediterranean regions to Central Anatolia- were in widespread usage. The building where the coins were discovered is better preserved than the other buildings in the Sanctuary, this indicates that the building

was repaired and reused. The significance of the coins is further increased by the absence of precisely dated constructions and artifacts from this period in Yalvaç and its surroundings.

Archaeological, epigraphic and numismatic data belonging to the Ilkhanids have not been found in excavations and research conducted in the region to date. These silver coins that were uncovered in situ during the excavation are therefore incredibly important. An archaeological base has been created here to handle these coins, which document the use of the military towers of Mount Gemen, which have played a major role in the security of the region since the Early Iron Age, in the Ilkhanids and Beylik Periods, by experts from an economic and political point of view.

KATALOG²

Kat No:1

Kazı Envanter No: PA21.S16

AR, Dirhem, İlhanlı Ebu Said Adına, 1,56 g. 23,53 mm, 2h, DY, TY, (PA21.S16)

Ön Yüzü: Duribe fi eyyam-ı devleti's³sultanü'l azam Ebu Said halledallahümülkehu⁴, damgada "Akşehir"⁵

Arka Yüzü: Ortada Kelime-i Tevhid, altta Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, etrafında Feseyekfikehumullâh, ve huvessemûlalîm⁶

Kat No: 2

Kazı Envanter No: PA21.S19

AR, Dirhem, İlhanlı Ebu Said Adına, 1,58 g. 22,80 mm, 1h, DY, TY, (PA21.S19)

²Katalogta kullanılan DY (Darp Yok, kalıbında darp yeri bulunmayan) , TY (Tarih Yok, kalıbında tarih bulunmayan) anlamına gelmektedir.

³ "Sultanın hükümdarlığı zamanında" anlamına gelmektedir.

⁴ "Allah mülkünü (devletini) uzun ömürlü kılsın" anlamındaki bu dua beylikler dönemi sikkelerinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır

⁵ Eşrefoğlu Beyliği tarafından kullanılan bu damga ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hüsnü Öztürk – Halûk Perk, **Eşref Oğulları Beyliği Sikkeleri**, İstanbul 2016, s. 57-59.

⁶ Bakara suresi, 137. Ayet, "Onlara karşı Allah sana yeter; O, işitendir, bilendir"

Ön Yüzü: [Duribe fi eyyam-ı devleti's] sultanü'l azam Ebu Said halledallahümülkehu

Arka Yüzü: Ortada Kelime-i Tevhid, altta Ebubekir, [Ömer, Osman, Ali], etrafında [Feseyekfîkehumullâh, ve huvessemûlulâim], damgada "Ala'iyе"⁷

Kat No: 3

Kazı Envanter No: PA21.S14

AR, Dirhem, İlhanlı Ebu Said Adına, 1,50 g. 22,88 mm, 9h, DY, TY, (PA21.S14)

Ön Yüzü: Duribe fi eyyam-ı devleti's sultanü'l azam Ebu Said halledallahü [mülkehu]⁸

Arka Yüzü: Ortada Kelime-i Tevhid, altta Ebu[bekir], Öm[er], [Osman, Ali], etrafında Feseyekfîkehumullâh, ve huves [semûlulâim]

Kat No: 4

Kazı Envanter No: PA21.S15

AR, Dirhem, İlhanlı Ebu Said Adına, 1,51 g. 23,80 mm, 5h, DY, TY, (PA21.S15)

⁷Alaiye Beyliği döneminde kullanıldığı düşünülen bu damga ile detaylı bilgi için bkz. GaroKürkman – Ömer Diler, *Alâiye Paraları*, İstanbul 1981, s. 55-59.

⁸ Sikke üzerinde silik olan kısımlar parantez içinde belirtilmiştir.

Ön Yüzü: Duribe fi ey[yam-ı devleti'ssultanü'l azam Ebu Said halledallahümülkehu

Arka Yüzü: Ortada Kelime-i Tevhid, altta Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, etrafında Feseyekfîkehumullâh, ve huvessemûlalîm

Kat No: 5

Kazı Envanter No: PA21.S20

AR, Dirhem, İlhanlı Ebu Said Adına, 1,68 g. 21,40 mm, 5h, DY, TY, (PA21.S20)

Ön Yüzü: Duribe fi eyyam-ı devleti'ssultanü'l azam Ebu Said [halledallahü] mülkehu

Arka Yüzü: Ortada Kelime-i Tevhid, altta Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, etrafında Feseyekfîke [humullâh, ve huvessemûlalîm], damgada "Ala'iyе"⁹

⁹ Katalogda yer alan sikkelerin okunması ve dönem sikkeleri hakkında yardımlarını bizden esirgemeyen, Sayın Gültekin TEOMAN' A sağlamış olduğu katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Akyıldız A. (2018). Konya müzesinde Ebu Sait Bahadır Han'a ait sikkeler (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Biçer Z, (2010). Anadolu Türk dönemi kazıları (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan Ş., N. (2009). Selçuklu ve Hamidoğulları döneminde Isparta: kültürel ortam. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 70-90.
- Diler, Ö, (2006). *İlhanlar*. İstanbul: Mas Matbaacılık A.Ş.
- Ediz. S. (2019). Ortaçağ Anadolu'sunda İstanbul ile Afyonkarahisar arasındaki askeri yol güzergahları (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- İbni-Bibi (1941). *Anadolu Selçuklu Devleti tarihi*. (Gençosman M.N. Çev.) Ankara: Uzluk Basımevi.
- Isparta Kültür Envanteri* (2009). Isparta: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları:3.
- Kafesoğlu, İ. (1981). Anadolu Selçuklu Devleti hangi tarihte kuruldu. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 10-11, 1-28.
- Kaya A. (2013). *İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine karşı politikası*. EÜSBED VI/(2), 294-325.
- Mitchel S. & Waelkens M, (1998) *Pisidian Antioch*. London.
- Niketas Khoniates,(1995). *Historia*. (Türk I. Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Özhanlı M. (2018). Pisidia Antiokheia kazısı 2017. *Anmed*, 16, 90-94.
- Özhanlı M.(2019). Pisidia Antiokheia kazısı 2018. *Anmed*, 17, 158-163.
- Öztürk, H. & Perk, H,(2016). *Eşref Oğulları beyliği sikkeleri*. İstanbul.
- Parlar G. (2012). Orta Çağ'da Anadolu'da hüküm süren beyliklerin sikkelerinin karakteristik özellikleri. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, V, 2481-2490.
- Teoman, B & Teoman, G. (2018). Eşrefoğulları Beyliği sikkeleri. *Uluslararası Orta Anadolu ve Akdeniz Beylikleri Tarihi, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu – I, Eşrefoğulları Beyliği*, Konya, 351-352.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1967). Emir Çoban Sulduz ve Demirtaş. *Belleten*, XXXI/124, Ankara, 601-646.

